

До спеціалізованої вченої ради Д 38.053.02

Чорноморського національного
університету імені Петра Могили

Відгук

Офіційного опонента на дисертацію Білоконь Альони Олександрівни «Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933–1939 рр.)», представлену на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія

Історія Другої світової війни на сьогоднішній день належить до числа центральних тем наукових досліджень в українській історіографії. У той же час, тривала практика домінування заангажованої радянської історіографічної зі своїми кліше ще й досі проявляється в українській суспільних настроях, шкільних підручника, а подекуди і наукових доробках. Сучасні політичні реалії актуалізують для України саме наукове вивчення історії Другої світової війни. Міжнародні відносини періоду 1930-х рр., з однієї сторони, пояснюють яким же чином людство допустило страшні трагедії, що сколихнули світ у 1939–1945 рр. З іншої, вони є важливим практичним прикладом, який має унеможливити повторення цих подій у майбутньому. Актуальність дослідження процесу зближення та розвитку німецько-японських відносин у 1930-х рр., як країн «агресорів» у роки Другої світової війни, не викликає сумнівів, особливо враховуючи сьогоднішні українські політичні реалії та загрозові перспективи їх розвитку.

Для сучасної української історіографії характерний досить слабкий розвиток японознавчих студій. Відсутнє і спеціалізоване дослідження з історії німецько-японських відносин у міжвоєнні роки. Дисертантка влучно

зауважу на фрагментарному характері дослідження цієї теми вітчизняними науковцями.

Дисертація А. О. Білоконь має логічну, науково обґрунтовану структуру. Її зміст складають анотація, вступ, три розділи, десять підрозділів, список використаних джерел та літератури (1108 позицій), додатки. Обсяг основного тексту дисертації налічує 199 сторінок, а з переліком джерел та літератури і додатками – 333 сторінки.

Окремо слід вказати на проблему транслітерації. В українській практиці немає єдиного чітко визначеного підходу щодо того як у дисертаційних дослідженнях слід вказувати японські специфічні терміни, назви друкованих видань, прізвища тощо. Авторка зосередилась на супроводі україномовного перекладу латинізованою транслітерацією. Хоча є випадки і кириличного написання (стор. 112). Більш доречним, на нашу думку, є використання рекомендацій В. А. Рубеля (Транскрибування японських слів засобами української мови: проблеми і пропозиції. Східний світ. 2009. № 4. С. 151–156), що дозволяє виробити більш уніфіковану практику.

У **вступі** дисертації окреслені всі необхідні елементи: показано зв'язок роботи з науковими програмами, планами та темами, сформульовані мета, завдання, об'єкт, предмет дослідження, показано наукову новизну, апробацію основних положень представленої дисертації. Хронологічні рамки дослідження в загальних обрисах є прийнятними, оскільки окреслюють період найбільшої активності німецько-японських дипломатичних відносин. У той же час, Авторка досить влучно при характеристиці становлення міждержавних відносин, розпочинає виклад з періоду закладення основних підвалин німецько-японських відносин, що припадає на період Мейдзі (друга половина XIX ст.).

Перший розділ присвячений аналізу історіографічної та джерельної бази, методологічної основи. Історіографія дослідження представлена

значним масивом літератури, де пріоритетне значення мають напрацювання саме закордонних істориків. Уся сукупності історичних досліджень буда розділена Дисертанткою відповідно до географічного критерію, тобто регіону створення робіт. При детальному аналізі історіографії наявний проблемний характер викладу. Однак, досить велика увага приділяється «фоновій» літературі, що лише опосередковано пов'язана з предметом дисертаційного дослідження. У переліку груп наукової літератури (стор. 24) авторка другою категорією вказує «б) японська історіографія», але фактично після розкриття «західної (переважно німецька та австрійська)» слідує «в) радянська/російська історіографія». А. О. Білоконь досить справедливо вказує на значну заангажованість робіт радянського періоду. Слід зауважити, що у підрозділі «1.1. Історіографічний огляд» відсутній аналіз сучасної російської історіографії, яка, безсумнівно, приділяє значно більшу увагу різним аспектам заявленої дисертаційної теми ніж сучасна українська.

У блоці японської історіографії надзвичайно велика увага зосереджена на роботах фонового змісту. Звичайно, вони мають велике значення для розуміння загального контексту розвитку німецько-японських відносин, але японська історіографічна традиція має значно ширшу практику дослідження цієї проблеми. Перспективою дослідження тематики німецько-японських відносин полягають у проведенні більш глибокого історіографічного аналізу із залученням власне япономовної літератури (зокрема, публікація Н. Таджими «Реконструкція японсько-німецької угоди про оборону» – 田嶋信雄《日独防共協定像の再構成》).

Щодо останнього блоку історіографічного аналізу «г) українська історіографія», Автор справедливо вказується, що заявлена проблематика дослідження не знайшла комплексного висвітлення у сучасній українській науковій літературі. Але, оскільки в основні частині роботи велика увага приділяється контексту, було б доречно у процесі дослідження залучити напрацювання С. В. Капранова, присвячені темі японського «паназіатизму». Досить позитивним є згадка про дослідницю німецької історії С. Бобилевої,

яка тривалий час була редактором щорічної збірки наукових публікацій «Питання німецької історії».

Однак, при історіографічному аналізі Авторка не розкриває чіткої структури поділу напрацювань істориків та певні хронологічні блоки та не демонструє етапи її еволюції, що значно зменшує розуміння тенденцій розвитку стану дослідження німецько-японських відносин.

Тим не менше, слід зауважити, що у підрозділі 1.1. проведено ґрунтовний аналіз західної історіографічної традиції, а більшість критичних зауважень демонструють перспективність подальшого продовження наукового дослідження заявленої тематики.

Дисертація написана на основі опрацювання широкого масиву різнопланових джерел. Дисертанткою було опрацьовано великий масив матеріалів Політичного архів Зовнішньополітичного відомства Німеччини, Федерального архіву Німеччини, Баварського архіву, Австрійського державного архів, Національного архіву Японії та Дипломатичного архіву Міністерства закордонних справ Японії (外務省外交史料館). Тут слід одразу зауважити – Дисертантка вказує, що Дипломатичний архів Міністерства закордонних справ Японії є структурною частиною Національного архіву Японії (стор. 47). Але це дві окремі структури. Інша справа, що матеріали їх збереження є у широкому доступі завдяки Японському центру азійських історичних досліджень (<https://www.jacar.go.jp/>), що функціонує при Національному архіві Японії.

Обґрунтованим є поділ джерел дослідження на: документальні джерела (законодавчі та міжнародно-правові акти, діловодна документація державних органів, дипломатичне листування, протоколи зустрічей); джерела особового походження (спогади (мемуари) та щоденники); періодика. Беззаперечно позитивною стороною дисертаційної роботи є широке залучення матеріалів консульських звітів, адже на відміну від офіційного дипломатичного листування, ці документи мають надзвичайно низьку ступінь введеноності у науковий обіг.

Позитивне враження також справляє і підрозділ «1.3. Методологічні засади дослідження». Доцільним є використання засад політичного реалізму при написанні дисертаційної роботи. Серед перспектив подальшого дослідження заявленої проблематики було б доречним вказати на використання геополітичного підходу та концепту «Великої війни».

Другий розділ **«Розвиток міждержавних відносин Німеччини та Японії напередодні Другої світової війни»** розкривається процес становлення двосторонніх міжнародним політичних відносин. Продемонстровано, що своєрідним сигналом для зближення країн став їх вихід із Ліги Націй, а перші ініціативи у зближенні належали саме Німеччині (стор. 84). Викликають певне здивування окремі положення підрозділу «2.2. Аналіз зовнішньополітичного курсу нацистської Німеччини. Дипломатичне представництво Німеччини у Токіо». Більша частина пункту присвячена розкриттю питання розвитку нацизму, а не заявленій проблемі. Ці матеріали були б доречними, якби на їх основі розкривалася трансформація японського зовнішньополітичного вектору, однак цього не було проведено. Чи можливо була б проведена демонстрація аналогічних змін ідеологічних доктрин у Японії, розвиток концепту паназіатизму. Але й цього не було проведено. Окрім того, деякі висловлювання містять явні кліше радянської історіографії («підтримка буржуазними класам» стор. 89; «рівність буржуазії з аристократією» стор. 90; «Успіх Гітлера... був, у значній мірі, завдяки тому факту, що це відбувалося в абсолютно диких, націоналістичних настроях дрібної буржуазії й інших соціальних груп» стор. 90). Також трапляються відступи моралістичного змісту, явно не притаманні для наукового стилю викладу (стор. 95). На щастя, такі випадки є досить поодинокими.

Авторка ретельно розкриває питання функціонування консульських установ Японії на території Німеччини, що демонструє локальних вимір міждержавних комунікацій. Зокрема, звертається увага на печаті нанесені на

дипломатичні документи (стор. 118), як критерій для розуміння ступеня їхньої актуальності для японського уряду.

Нажаль, у цьому розділі, не дивлячись на його тематичну спрямованість, не було висвітлено питання процесів кризи Антикомінтернівського пакту після підписання Пакту Молотова-Ріббентропа (серпень 1939 р.). Це питання знайшло досить обмежене висвітлення у дисертаційному дослідженні не дивлячись на своє концептуальне значення (стор. 128).

Третій розділ «Німецько-японські відносини у системі міжнародних відносин другої половини 1930-х рр.» розкриває процес ескалації міжнародних відносин напередодні Другої світової війни. Значна увага приділяється реакції СРСР на японсько-німецьке зближення, що є досить логічним, адже антирадянське підґрунтя стає важливим фактором для двостороннього зближення. Японія, на відміну від нацистської Німеччини ще у період 1918–1925 рр. отримала досвід прямого зіткнення з більшовиками. Антирадянська пропаганда у Японії та антияпонська пропаганда у СРСР були рівнозначними процесами 1930-х рр. Авторка досить послідовно описує хронологію радянсько-японських прикордонних зіткнень 1938 р. Однак, події 1939 р. (зіткнення на Халхін-Гол), хоча і входить до задекларованих хронологічних меж дослідження, але у дисертації жодним чином не згадуються (пункт 3.1.), що порушує принцип історизму.

Досить ґрунтовним є виклад матеріалу стосовно сприйняття у Японії факту укладання Антикомінтернівського пакту. Широкий комплекс джерел дозволив А. О. Білоконь продемонструвати позицію різних суспільних прошарків та ступінь зацікавленості у цьому питанні німецьких дипломатів. Авторкою послідовно доведено той факт, що позиція Японії щодо аншлюсу Австрії стала запорукою визнання Німеччиною Маньчжоу-го. Розкрито місце «китайського питання» у двосторонніх відносинах.

Висновки дисертаційного дослідження А. О. Білоконь цілком інформативні, викладені системно й вичерпно. Вони підсумовують основні

завдання дисертаційного дослідження, є логічними, аргументованими й органічно впливають з матеріалу, який викладено в основних розділах.

Істотним доповненням дисертації є додатки, що містять не тільки список публікацій здобувача, а й матеріали, які відображають ступінь розкриття заявленого предмету.

Результати проведеного А. Білоконь дослідження набули достатнього висвітлення. Зокрема, нею було опубліковано 7 статей в фахових виданнях, дві з яких в іноземних. Результати дисертаційного дослідження апробовані на засіданнях кафедри, на базі якої було проведено дослідження, а також на достатній кількості міжнародних конференцій. Також її положення були представлені на науковому колоквиумі професора Райнера Лідтке на кафедрі європейської історії XIX і XX ст. Регенсбурзького університету (Німеччина).

Автореферат дисертації відповідає чинним вимогам і повною мірою відображає структуру, основні положення та результати дисертаційного дослідження.

Зрозуміло, що тема німецько-японських відносин 1930-х рр. є досить широкою, хоча Авторка в цілому впорався з поставленими завданнями. Маємо висловити й деякі зауваження та міркування, підсумовуючи вище зазначене:

По-перше, зауваження викликає представлена історіографічна база, певна непослідовність її викладу, відсутність хронологічного поділу та, як наслідку, розкриття її трансформації. Не проаналізована сучасна російська історіографії, досить обмеженого викладу набули напрацювання японських істориків. Причому для характеристики були обрані головним чином роботи фоновому змісту (за винятком декількох положень) по відношенню до даного предмету дослідження.

По-друге, явно більшої уваги заслуговує питання впливу на німецько-японські відносини пакту Молотова-Ріббентропа, як одного із факторів визначення верхньої хронологічної межі дослідження.

Втім, висловлені зауваження мають здебільшого уточнюючий або рекомендаційний характер і суттєво не впливають на загальну оцінку дослідження Альони Олександрівни Білоконь. Робота в цілому залишає позитивне враження.

Таким чином, можна зробити висновок що представлена на розсуд спеціалізованої ради дисертаційна робота є цілісним, самостійним дослідженням, яке має теоретичну значущість і практичну цінність. Аналіз тексту роботи переконує, що автор у цілому досягла поставленої мети та розв'язала важливі дослідницькі завдання. Враховуючи вищенаведене, а також обґрунтованість отриманих результатів, наукову новизну і практичне значення роботи, вважаємо, що дисертація «Німецько-японські відносини напередодні Другої світової війни (1933–1939 рр.)», подана на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, є самостійною завершеною кваліфікаційною науковою працею, що містить достовірні наукові положення і відповідає пп. 9, 11-13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженому Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24 липня 2013 р. (зі змінами), а її автор А. О. Білоконь заслуговує на присудження їй наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.02 – Всесвітня історія.

Офіційний опонент:
кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
Дніпропетровського національного
історичного музею
імені Д. І. Яворницького
19.11.2019

Вчений секретар
Дніпропетровського національного
історичного музею
імені Д. І. Яворницького



С. С. Павленко

М. В. Рошко